

Adam-Akım İktisadın Öznesi “Homoeconomicus”u Toplumsal Cinsiyet Gözlüğü ile Okumak

Reading “Homoeconomicus”, The Subject of Male-Stream Economics, With Gender Perspective

Ebru Işık¹

Öz

Bu çalışmada feminist düşünürlerce adam-akım iktisat olarak da nitelenen neo-klasik iktisadın eyleyen tahayyülü olan “homoeconomicus”un toplumsal cinsiyet gözlükleriyle eleştirel bir okumasının yapılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle “homoeconomicus”un adam-akım iktisat disiplini içinde nasıl konumlandırıldığı ilgili literatüre atfen kısaca aktarılacak, ardından “homoeconomicus” soyutlamasının gerçek yaşamla bağdaşmayan yönlerine değinildikten sonra feminist iktisat perspektifiyle eleştirisi sunulmaya çalışılacaktır. “Homoeconomicus”u toplumsal cinsiyet gözlüğüyle okumak, aynı zamanda adam-akım iktisadın eril toplumsal cinsiyetçi yapılandırılışını da deşifre etmek anlamına gelecektir. Bu nedenle çalışmada adam-akım iktisadın yöntemi ve konusuna ilişkin irdelemelere de yer verilecek, bu irdelemeler doğrultusunda yalnızca özne konumundaki “homoeconomicus”un değil, aynı zamanda adam-akım iktisat disiplininin bir bütün olarak eril toplumsal cinsiyetçi dayanakları böylece su yüzüne çıkarılabilecektir. Bu çalışmada genelde adam-akım iktisat disiplininin, özelde ise özne konumuna yerleştirilen “homoeconomicus”un eril toplumsal cinsiyetçi yanlılıklarını gözler önüne serilerek, kadınların yanı sıra tüm ötekileştirilenlerin deneyimlerinin iktisat disiplinine nasıl dahil edilebileceğine ilişkin ipuçları sunarak ilgili literatüre katkı sağlaması temenni edilmektedir.

Jel Kodları: B-54, B-50, B-31

Anahtar Kelimeler: *Homoeconomicus, Toplumsal Cinsiyet, Feminist İktisat*

Abstract

9, In this study, it is aimed to make a critical reading of “homoeconomicus”, which is the acting imagination of neo-classical economics, and which is also described as man-stream economics by feminist thinkers, with gender perspective. For this purpose, first of all, how “homoeconomicus” is positioned within the discipline of male-stream economics will be briefly explained with reference to the relevant literature, then a criticism of the “homoeconomicus” abstraction from the perspective of feminist economics will be presented after mentioning the incompatible aspects of the “homoeconomicus” abstraction with real life. Reading “Homoeconomicus” through the perspective of gender will also mean deciphering the masculine gendered structuring of man-stream economics. For this reason, the study will also include discussions on the method and subject of man-stream economics, and in line with these considerations, not only the subject “homoeconomicus”, but also the masculine gender bases of the man-stream economics discipline as a whole will be revealed. It is hoped that this study will contribute to the relevant literature in terms of revealing the masculine gender biases of the male-stream economics in general and “homoeconomicus”, which is placed in the subject position, in particular, and presenting determinations on how women and women's experiences can be included in the discipline of economics together with all the marginalized.

Jel Codes: B-54, B-50, B-31

Keywords: *Homoeconomicus, Gender, Feminist Economics*

¹Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Boyabat İİBF, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, eikutuk@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6001-527X

1. Giriş

İktisat pek çok farklı yaklaşımı ve dolayısıyla pek çok farklı eyleyen anlayışını içinde barındıran bir disiplindir. Söz konusu disiplin içindeki yaklaşımlardan sadece biri olmasına rağmen, neo-klasik iktisat yaklaşımı neredeyse üç yüz yıldır disiplini hegemonyası altına almış ve dolayısıyla kendi eyleyen anlayışını (homoeconomicus) disipline büyük ölçüde egemen kılmıştır. Özellikle marjinalist devrimin de etkisiyle disiplin içindeki egemenliğini pekiştiren neo-klasik iktisat ana-akım, Ortodoks, yerleşik ya da adam-akım² nitelendirmeleriyle de anılmaktadır. Adam-akım iktisadın eyleyene ilişkin varsayım ve çıkarımları da söz konusu egemenlik nedeniyle iktisadın eyleyen anlayışı olarak bir anlamda genelleştirilmekte ve böylece adam-akım iktisadın eyleyen anlayışı aynı zamanda iktisadın öznesi konumuna taşınmaktadır. “Homoeconomicus” (*economic man –iktisadi adam, tek cinsiyetli*) olarak nitelenen adam-akım iktisadın öznesi rasyonellik, bencillik ve optimizasyon gibi adam-akım iktisat kuramının şekillenmesinde büyük payı olan kavramsallaştırmalarla da ilişkilendirilerek pek çok “iktisat” kuramına da temel teşkil etmektedir. Bir disiplinin dili neyi merkeze aldığı ve neleri dışarıda bıraktığı konusunda önemli ipuçları vermektedir. Adam-akım iktisadın dili de bu bağlamda merkezine aldığı öznesinin ve disiplinin marjlarının nasıl eril toplumsal cinsiyetçi bir yanlılıkla belirlendiğini ortaya koymaktadır. Şöyle ki, cinsiyet nötr olarak kurgulandığı iddia edilen “homoeconomicus”un İngilizce karşılığı olan “economic man (iktisadi adam)” aslında doğrudan doğruya “man-adam” nitelmesiyle adlandırma olarak dahi eril olarak yapılandırılmıştır. (Nelson, 1999: 286). “İktisadi adam” adlandırılmasıyla anılan adam-akım iktisadın eyleyeni, iktisat disiplininin analizlerini erkeklerin (eril olanın) faaliyetlerini merkeze alarak gerçekleştirdiğini ve kadınlara (dişile) özgü faaliyetleri nasıl disiplinin marjları dışına ittiğini de resmeder niteliktedir.

Günlük yaşamda karşılaşılan eyleyen(ler)den oldukça uzak olmasına rağmen “homoeconomicus”, hem iktisadın analiz birimi hem de temel varsayımlarından bir tanesi haline gelmiş ve bu bağlamda da pek çok farklı iktisat yaklaşımınca eleştirilmiştir.

Bu çalışmada adam-akım iktisadın öznesi olarak nitelenen “homoeconomicus”un toplumsal cinsiyet perspektifi ile eleştirisi sunulmaya çalışılacaktır. Bu nedenle de öncelikle

² Bu çalışmada egemen iktisat anlayışlarının, bu anlayışın merkezinde yer alan öznesinin ve bu anlayışı kurgulayanların eril toplumsal cinsiyetçi yanlılıklarını da vurgulamak adına ilgili feminist iktisat literatüründeki kullanımına atfen, ana-akım iktisat yerine adam-akım (male-stream) iktisat adlandırılmasının kullanılması tercih edilmiştir (Bergmann 1990; Pujol 1992; Nelson 1992; Seiz 1993).

“homoeconomicus”un temel karakteristik özellikleri adam-akım iktisadın eyleyen anlayışı bağlamında tanıtılacak, ardından bu stereo tip bireyin günlük yaşamda karşılaşılan eyleyenler ile arasındaki farklılıklara değinilecek ve son olarak “homoeconomicus”un toplumsal cinsiyet gözlüğü ile eril yanlılıkları deşifre edilmeye çalışılacaktır.

2. Adam-akım İktisadın Öznesi: “Homoeconomicus”

Adam-akım iktisat kuramının davranış modelini rasyonel, bencil, fayda maksimizasyonu güdüsü ile hareket eden, özerk bir eyleyen anlayışı şekillendirmektedir. “Homoeconomicus” olarak da anılan bu eyleyen, adam-akım iktisadın perspektifiyle “birey (ajanı)” i analiz etmek ve modellemek amacıyla kullanılmakta ve böylece adam-akım iktisadın öznesi olarak konumlandırılmaktadır. Peki ortalama eyleyeni/bireyi modellemek için kullanıldığı iddia edilen “homoeconomicus” kimdir/nedir? Günlük yaşamda, bu soyut prototipi ete kemiğe büründürmek mümkün müdür? Bu soruları yanıtlayabilmek için öncelikle “homoeconomicus”un temel özelliklerini irdelemek gerekir. “Homoeconomicus” en genel hali ile “davranışlarını -herkesten ve her şeyden (toplumdan) bağımsız olarak- iktisadi çıkarlarına göre belirleyen, bu çıkarlar dışında herhangi bir davranış motivasyonu olmayan eyleyen” modelini tarif etmek için kullanılmaktadır (Güçlü, vd., 2008: 682).

İlgili literatürde “homoeconomicus” kavramının ilk kez kim tarafından kullanıldığına ilişkin belli bir uzlaşmadan söz etmek mümkün görülmemektedir. Kimi kaynağa göre kavram günümüzdeki kullanımına karşılık gelecek biçimde ilk kez Adolph Lowe tarafından 1935’te yayınlanan “Economics and Sociology” (İktisat ve Sosyoloji) isimli çalışmada kullanılmıştır. Ancak daha öncesinde Vilfredo Pareto’nun 1905 tarihli çalışmasında Vilo Voterra’nın 1901 tarihli çalışmasına atıfla kavramı kullandığı da görülmektedir. Menger, Veblen, Mill ve Comte’un da kavramı kullanan iktisatçılar arasında yer aldığı bilinmektedir (O’Boyle, 2007). İktisadi anlamda rasyonel birey olarak nitelenebilen “homoeconomicus”a ilişkin ilk izlerin ise Yunan filozoflarından Xerophon tarafından ortaya atıldığı da iddia edilmektedir (Cremaschi, 2012: 172-173). Tüm bunlara ek olarak iktisat literatürü içinde “homoeconomicus” kavramının ilk kez J.S.Mill’in eserlerinde geçtiği de ileri sürülmektedir. J.S.Mill’in 1848’de kaleme aldığı “Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy (Ekonomi Politüğün Çözülmemiş Bazı Sorunları Üzerine Denemeler) isimli eserinde kavramdan ilk kez bahsettiği yine aynı tarihte yayınlanan “Principles of Political Economy” (Ekonomi Politüğün İlkeleri)

isimli eserinde ise kavramın geliştirilerek son haline ulaştığı belirtilmektedir (Rodriguez-Sickert, 2009:1).³ Ayrıca A. Smith ve sonrasında pek çok “aydınlanma” dönemi düşünürünün “homoeconomicus” a referans oluşturabilecek biçimde kullandıkları eyleyen anlayışının da yine “aydınlanma felsefesi”nin hem bir ürünü hem de bir simgesi olarak ele alındığı da iddia edilmektedir⁴ (Tesler, 2009). Her ne kadar ilgili literatürde “homoeconomicus” kavramsallaştırmasının ilk kez kim tarafından kullanıldığına ilişkin bir uzlaşıdan söz etmek mümkün olmasa da adam-akım iktisadın önemli bir varsayımı olduğu ve adam-akım iktisat yaklaşımının düşünürlerince benimsenen eyleyen anlayışının genel çerçevesini çizdiği konusunda bir çıkarım yapmak mümkündür. Şöyle ki bu kavram adam-akım iktisadın aksiyoma bağlı indirgemeci “bilimsel” yönteminin gelişiminde oldukça önemli bir paya sahiptir. Söz konusu çıkarımlara dayanak teşkil edebilmesi için öncelikle adam-akım iktisadın bilimsel yönteminin arka planına, adam-akım iktisadın öncü düşünürlerinin iktisadın eyleyenine ilişkin görüşlerine ve “homoeconomicus” un içine doğduğu kurama kısaca yer vermek yararlı olacaktır.

19. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen “marjinalist devrim” günümüz yerleşik iktisadının inşasındaki temel yapıtaşı olarak nitelenebilir. W. S. Jevons, C. Menger ve L. Walras’ın öncülüğünde ortaya konulan bu yaklaşım, “klasik kuram”ın görüşlerini temel almakla birlikte özellikle kaynak dağıtımı konusunda yeni bir kuramın gelişmesine de öncülük etmiştir. Bu kuram “ücret, faiz, kâr ve rantı “marjinal verimlilik ilkesi” ile açıklama iddiasındadır. Üretim faktörleri (işgücü, sermaye, girişimci⁵, toprak) üretime sağladıkları marjinal katkı kadar üretimden pay almaktadırlar” biçiminde özetlenebilen marjinal verimlilik ilkesi iktisat kuramını derinden etkilemiş ve iktisatta yeni bir dönemin de başlangıcı sayılmıştır (Kurz, 2018: 165). Bu yeni dönem pozitif bir bilim olma iddiasındaki iktisadın ahlak, siyaset, sosyoloji ve psikolojiden soyutlanarak teknik bir disiplin haline geldiği ve böylece “homoeconomicus” varsayımının “bilimsel” dayanaklarının oluşturulduğu dönemdir.

³ Mill’in özellikle 19. Yüzyıldaki eserlerinde belli bir “birey” tahayyülünün söz konusu olduğu, hatta politik ekonomi açısından böyle bir tahayyülde bulunmanın analizleri kolaylaştıracağına dair görüşleri olduğu ifade edilmektedir. Ancak Mill’in doğrudan “homoeconomicus” ya da “iktisadi adam (economic man)” adlandırmalarını kullanmadığı, yalnızca “homoeconomicus” un düşünsel temellerini attığı da belirtilmektedir (Nelson, 1999: 284)

⁴ “Homoeconomicus” kavramının arka planını ve tarihsel temellerini detaylı bir biçimde soruşturan çalışmalar için bkz. Elahi, 2015; J.B. Davis, 2012; O’Boyle, 2007; Persky, 1995.

⁵ Girişimci adam-akım iktisat literatürüne daha ileriki dönemlerdeki eklenmiştir.

Nitekim, 18. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan ve daha sonra aydınlanma çağı olarak da isimlendirilen bu dönem, modernist bilimin şekillendiği, başlangıçta doğa disiplinlerinde ardından sosyal disiplinlerde tek bilme biçimi olarak kabul edilen bilimin/bilimsel yöntemin ne olması gerektiğine ilişkin sınırların çizildiği dönemdir. Bilimsel olan ile bilimsel olmayan arasında keskin bir ayrımın yapıldığı modernist bilim anlayışının sosyal disiplinlere (iktisada) yansımaları pozitivism aracılığı ile gerçekleşmiştir. Adam-akım iktisadı şekillendiren modernist bilim anlayışının sosyal disiplinlerde vücut bulmuş hali olarak da tarif edilebilen pozitivism (özellikle mantıksal pozitivism) –dolayısıyla da modernist bilimin- felsefi dayanaklarını ise Descartes’ın düşüncelerine dayandırmak mümkündür.⁶

Adam-akım iktisat yaklaşımı, pozitivist bilgi/bilim anlayışının dayatmaları doğrultusunda iktisadın yöntemini şekillendirmektedir. İktisadın aksiyoma dayalı, indirgemeci, rasyonel, evrensel, nesnel ve genel bir “modernist bilim” haline getirme çabasının sonucu olarak da bilimsel olarak kabul etmediği, diğer disiplinlerin ilgi alanına girdiği gerekçesiyle, ahlak ve metafiziğe ilişkin konuları iktisat disiplinin sınırları dışında bırakmıştır. Böylece tüm toplumsal ilişkilerden soyutlanan iktisadın öznesi (“homoeconomicus”) de yalnızca kendi çıkarını en çoklaştırma güdüsü ile hareket edebilecek kuramsal zemine oturtulmaktadır. Pozitivist anlayışın ve adam-akım iktisadın öncü temsilcilerinden olan Jevons ve Walras’ın

⁶ Descartes, zihin (akıl) ve beden arasında keskin bir ayrım olduğunu ileri sürmektedir. Akıl ve beden ayrı ayrı var olabilen tözler olmalarına karşın, Descartes’a göre evrende bir arada bulunmakta ve bir bütün oluşturmaktadırlar. Bu bütün içinde var olan özne ise, nesnelere benzerlik ve farklılıklar kurarak algılamakta ve böylece kendi bütünü içinde var olan ikicilikleri (akıl/beden) de nesnelere yansıtmaktadır. Bu anlayışa göre öznenin nesnelere kavrayış biçimine paralel olarak var olan tüm şeyler belli karşıtlıklar -ikicilikler, hiyerarşiler- ile kurgulanmakta, karşıt olgulardan biri merkezi olarak konumlandırılırken onun karşıtı da öteki olarak nitelenmektedir (Güçlü ve diğerleri, 2003: 359 Aksoy ve Aksoy, 1992: 58). “Kartezyen İkicilikler (Cartesian Dualisms)” olarak da isimlendirilen bu anlayış, bilimin/bilimsel bilginin nasıl üretileceği ve neyin bilimsel olarak merkezi kabul edilip, neyin bilimsel olmayan olarak sınıflandırılarak öteki biçiminde konumlandırılacağını oldukça belirgin bir ayrım ile sunmaktadır. Bilimin/bilimsel bilginin sınırlarının nasıl çizildiği ve neyin bilim olarak kabul edilip neyin kabul edilemeyeceğine ilişkin olarak Beed (1991: 462-463)’in pozitivismin temel ilkelerini çözümlediği aşağıdaki görüşlerine yer vermek yararlı olacaktır: “Bilimin amacı dünyada olup biteni keşfetmektir ki dünyaya ilişkin hakikatler kişilerin öznel düşüncelerinden bağımsızdır. Bilim ile bilim olmayan arasında kesin bir ayrım söz konusudur. Bilim felsefecilerinin amacı ayırıcı ölçütleri bulmak ve meşru bilgiyi tanımlamaktır. Bilimsel ilerleme birikimseldir. Gözlemsel ifadeler ve teorik önermeler arasında kesin bir ayrım vardır. Gözlem ve deney, hipotez ve teoremin ispatlanmasına temel oluşturur. Bilimsel bilginin değişmeyen bir rasyonelitesi vardır”. Özellikle pozitivist bilim/bilgi anlayışının temelinde yer alan bu ayrımın göre, evrensel, genel, rasyonel ve nesnel olarak nitelenebilen bilgiler -ve bu bilgilerin elde edilmiş biçimleri- bilimsel, bunların dışında kalan bilgiler ise bilimsel olmayan olarak nitelenmektedir. Böylece Kartezyen İkicilikler üzerine kurulu modernist/positivist bilim/bilgi anlayışı, aydınlanmanın da büyük katkısı ile sosyal disiplinlerde de hâkim paradigma halini almış, pozitivismin iktisat disiplinindeki uzanımı da marjinalist devrimin de etkisi ile adam-akım iktisat yaklaşımını doğurmuştur (Serdaroğlu, 2010: 12).

iktisadi eyleyene ilişkin görüşlerinin ele alınması, bu bağlamda “homoeconomicus”un kuramsal zeminini ve sınırlılıklarını ortaya koymak açısından yararlı olacaktır.

“Homoeconomicus”un kuramsal zeminine ilişkin önemli uğraklardan biri olan Jevons’a göre iktisadın öznesi ya da adam-akım iktisadın eyleyen tahayyülü zaman ya da mekândan bağımsız olarak en az maliyetle en yüksek faydaya erişmeye çalışan, başka bir ifadeyle nihai amacı fayda maksimizasyonu olan eyleyen, “birey” anlayışı üzerine inşa edilmiştir (1879: 40). Pozitivist bilgi/bilim anlayışının da etkisiyle, iktisadın bir disiplin olarak evrensel yasalar üretmesi gerektiğini savunan Jevons’a göre “homoeconomicus” kaçınılmaz bir varsayımdır. Düşünüre göre toplumdaki tüm bireylerin iktisadi eylemlerinde belirleyici olan haz ve acı motivasyonunu ve dolayısıyla çıkarını en çoklaştırma güdüsünü merkez almak, evrensel yasalar üretebilmek ve iktisat kuramlarını da bu yasalara dayandırmak, anlaşılması oldukça güç olan iktisat kuramlarını basitleştirmek için önemli bir çıkış noktasıdır. Diğer yandan Jevons’a göre evrensel iktisat yasalarının her zaman tüm bireyler için geçerli olması beklenemez. İstisnaların her zaman söz konusu olacağını belirten Jevons, yasaların herhangi bir bireyin iktisadi davranışını tam olarak temsil etmesinin mümkün olmadığını da savunmaktadır. Ancak Jevons evrensel iktisat yasaları ortaya koyarken ortalama bireyin davranışının temel alındığını ve bu nedenle de istisna durumların söz konusu evrensel yasalarının geçerliliğine zeval getirmeyeceğini ileri sürmektedir (1879: 20-97). Jevons’un bu tespitleri “homoeconomicus”un genel ve evrensel prototip eyleyen olarak kurgulanmasına da temel teşkil etmiş olmaktadır.

Bu eyleyen ya da adam-akım iktisadın öznesi- “homoeconomicus”- haz ve acı motivasyonları ile kendi çıkarını en çoklaştırma çabası içindedir. Böylece homo-economicus niteleyen ve ona kimlik kazandıran kavramlardan “bencillik”, kendi çıkarını en çoklaştırma biçiminde ifade edilmiş olmaktadır. Jevons “birey”in ekonomi içindeki konumunu belirleyebilmek için haz ve acı motivasyonlarını dikkate almanın yeterli olduğunu belirtmesine rağmen, “birey”in eylemlerinde farklı motivasyonların da söz konusu olduğunu kabul etmekte, iktisadın ise bir disiplin olarak vicdan, merhamet, alçak gönüllülük ve başkalarının faydasını da düşünme gibi motivasyonları sınırları dışında bıraktığını, bu motivasyonların diğer sosyal disiplinlerin ilgi alanına terk edildiğini itiraf etmektedir (1866: 282).

Toplumu prototip eyleyenlerin (“homoeconomicus”ların) toplulaştırması (*aggregation*) olarak kurgulayan ve evrensel iktisat yasaları ile uyumlu çıkarımların da bu sayede gerçekleştirilebileceğini savunan Jevons, toplumu sözü edilen “birey”lerin yığınları olarak nitelenmektedir (1879: 16). Jevons’un topluma ilişkin bu tespitlerinden hareketle açıkça toplumdaki azade bir birey anlayışını benimsediğini, söz konusu bireyin bağımsız, tercihlerinde rasyonel ve iktisadi eylem güdüsü olarak kendi çıkarını ençoklaştırma güdüsü ile hareket eden bir eyleyeni resmettiğini ifade etmek mümkündür. Jevons’un toplumdaki azade bir eyleyen kurgusu ile “homoeconomicus”a ilişkin özerklik varsayımı şekillenmektedir. Bu bağlamda Jevons’un görüşleri adam-akım iktisadın eyleyeni olarak kabul edilen “homoeconomicus”un davranış modeline ilişkin belirgin bir çerçeve çizmekte ve “homoeconomicus”un adam-akım iktisat kuramının inşasındaki rolünü ortaya koymaktadır.

Adam-akım iktisat kuramının şekillenmesinde oldukça büyük bir paya sahip olan Walras da Jevons ile benzer bir eyleyen anlayışından hareketle “homoeconomicus”a dair bir çerçeve çizilmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak Walras’ın insan ve toplum ilişkisine dair görüşleri Jevons’tan bazı noktalarda ayrılmaktadır. Walras’a göre insanın günlük yaşamı, toplum yaşamından bağımsız olarak düşünülemez. Ancak iktisadi analizlerde kullanılan birey-“homoeconomicus”- toplum yaşamından azade bir soyutlamadır (Walras,2010:129). Zira adam-akım iktisat yaklaşımında toplum yoktur, birbirleriyle etkileşime sadece piyasa aracılığı giren eyleyenler vardır (Elster, 1989: 248). Bu eyleyenleri Walras “homoeconomicus” soyutlamasıyla ete kemiğe bürünmüş insandan ayırtmakta ve iktisadi analizlerin yapılabilmesi için de bu soyutlamayı yapmanın kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Sözü edilen soyutlama sayesinde “homoeconomicus”, toplumdaki ve insana ilişkin motivasyonlardan bağımsız- Jevons’un tespitleri ile paralel bir biçimde- özerk bir nitelik kazanmış olmaktadır.

Bu temelde Walras analizlerinde açıkça insan ve iktisadın eyleyeninin birbirinden farklı ele alınması gerektiğini, insanların kişilik özellikleri bakımından birbirinden ayrışabileceğini, ancak iktisadın eyleyeninin insan doğasında değişmez olarak kabul edilen kendi çıkarını düşünme güdüsünden yola çıkarak inşa edildiğini belirtmektedir (Walras’tan aktaran Walker, 2006: 15-18). Dolayısıyla Walras’ın görüşleri de “homoeconomicus”un bencillik varsayımına dayandırılan bir kurgu ile inşa edildiğini ortaya koyar niteliktedir. Bu bağlamda düşünürün göre

değerlerden ve değer yargılarından da yalıtılmış olan bu eyleyenin seçim yaparken bunu hangi güdü ile yaptığından ziyade seçimlerinin iktisadi sonuçlarının analiz edilmesi gerekmektedir. Walras’ın kendi örneği ile “*Bir ilacın bir doktor tarafından bir hastayı iyileştirmek için mi yoksa bir katil tarafından birini öldürmek için mi kullanıldığının iktisadi açıdan hiçbir önemi yoktur. Her iki durumda da ilaç tüketicisinin amacına hizmet ettiği için yararlıdır*” (Walras’tan aktaran Çelebi, 2019: 131).

Yukarıdaki örnekte de ifade edildiği gibi Walras’a göre seçimlerin ahlaki sonuçları ya da seçimlerin ardındaki ahlaki nedenler iktisadi analizler için önemli değildir. Asıl önemli olan piyasadaki alışveriştir ve bu alışverişin odağında ise iktisadi eyleyen -“homoeconomicus”- yer almaktadır. İktisadi eyleyenler arasındaki ilişkileri piyasayı merkeze alarak alışveriş ilişkisine indirgeyen Walras piyasadaki tüm eyleyenlerin ortak bir güdü ile (çıkarımı en çoklaştırmabencillik- güdüsü ile) hareket ettiğini vurgulamaktadır. Bu güdü de eyleyenin piyasadaki rolünden bağımsız olarak tatmini(kârı/faydayı) en çoklaştırmak güdüsüdür. Eyleyenin rolü girişimci olarak atanmış ise tatmini en çoklaştırmak yüksek kâr elde etme ve zarardan kaçınma, eyleyenin rolü toprak sahibi, işçi ya da sermaye sahibi olarak atanmışsa tatmini en çoklaştırmak hizmet arzı, tüketim ürünleri ve yeni sermaye malları talebiyle en çok tatmin elde etme eylemleriyle somutlaşmaktadır (Walras’tan aktaran Çelebi, 2019: 131). Öyleyse “homoeconomicus”un nihai amacı piyasadaki rolünden (işçi, sermaye sahibi, v.b.) bağımsız olarak her durumda tatminini en çoklaştırmak olarak özetlenebilir. Piyasa ortamının nasıl kurgulandığı da “homoeconomicus” kavramsallaştırması açısından oldukça önemlidir. Piyasa ortamı dışında herhangi bir ortamda var olması mümkün olmayan “homoeconomicus” prototip eyleyeni aynı zamanda tam rekabet koşulları ile de uyumlu olmalı, dolayısıyla rekabetçi davranış sergilemelidir. “Homoeconomicus” nihai amacına ancak rekabet koşullarının geçerli olduğu bir ortamda ulaşabilir.

“Pür bilimin bakış açısına göre, tek yapmamız gereken ve aslında bugüne dek yapageldiğimiz, serbest rekabeti bir veri (datum), ya da daha ziyade bir hipotez olarak görmektir, bu nedenle gerçek dünyada gözlemleyip gözlemlemediğimiz önemli değildir, açıkçası bizim açımızdan onu kavramsallaştırabilmemiz yeterliydi. Bunun ışığında, serbest rekabetin doğasını, nedenlerini ve sonuçlarını çalıştık. Şimdi biliyoruz ki, bu sonuçlar, belirli kısıtlar altında, maksimum faydaya ulaşma olarak özetlenebilir. Dolayısıyla serbest rekabet, pratik açıdan anlamlı olmanın (significance) bir kuralı ya da ilkesi haline gelir, böylece geriye kalan bu kuralın ayrıntılı uygulamalarını tarıma, endüstriye ve ticarete kadar genişletmektir” (Walras, 1874/1954: 255’tan aktaran Çelebi, 2019: 142).

Walras’ın kendi cümleleri, tıpkı “homoeconomicus” gibi piyasanın da bir soyutlama olduğunu ortaya koymaktadır. Piyasa soyutlaması/sınırlandırması aynı zamanda adam-akım iktisadın konusuna ilişkin marjları da belirlemektedir. Piyasa (adam-akım iktisadın marjları) dışında kalan tüm üretim ve tüketim faaliyetleri (örneğin gönüllü faaliyetler ve görünmeyen emek) böylece iktisadın konusu/kapsamı dışında bırakılmaktadır.

Adam-akım iktisadın Kartezyen ikiciliklere dayanan yöntemi ve piyasa soyutlaması ile sınırlandırılan konusu, eyleyeninin çıkarını ençoklaştırma amacı ve bu doğrultudaki davranışlarını böylece modelini şekillendirmekte, söz konusu davranış modeli “homoeconomicus” prototip eyleyenine atfedilen eylemler üzerine inşa edilmektedir.

Walras ve Jevons’un görüşlerinden de izlenebileceği üzere rasyonel, kendi çıkarı peşinde koşan ve kârını/faydasını ençoklaştırmaya çalışan “homoeconomicus”, serbest rekabet koşullarında belli kısıtlar (bütçe, üretim fonksiyonu) altında seçim yapmak zorundadır (Elahi, 2014; Rankin, 2011) ve bu seçim piyasada değişime konu olan ürünlerle sınırlıdır. Tüketici konumundaki “homoeconomicus” bütçe kısıtı altında fayda maksimizasyonu yaparak tatminini ençoklaştıracak tüketimine ilişkin rasyonel kararlar alırken, üretici konumundaki “homoeconomicus” ise maliyet minimizasyonu ve kâr maksimizasyonu yaparak yine rasyonel kararlar almakta ve bu doğrultuda üretimini gerçekleştirmektedir.

Öyleyse eyleyene ilişkin “homoeconomicus” tanımlamasıyla eylemlerde tamamen sonuç odaklı bir yaklaşım sergilenmekte, toplumsal ilişkiler yok sayılarak piyasa merkezli ilişkilere odaklanılmakta, bu piyasa ilişkilerini de nihai üretim ve tüketimi etkiliyorsa dikkate alınmaktadır (Gintis, 2000). “Homoeconomicus”un tanımlı olduğu paradigma ile ütöpik/distöpik evrende zaman ve tercihlerin de değişmediği kabul edilmektedir. Hiçbir şeyin değişmediği zamanın akıp gitmediği ve zevk ve tercihlerin hep aynı kaldığı bu evrende, tam ve kesin bilgi ve mükemmel öngörü söz konusudur. Tam rekabet koşulları hakimdir.

Belirsizlik ve risk de yoktur. Bu nedenle “homoeconomicus”un seçimleri her zaman rasyonel, tutarlı ve geçişken olabilmektedir⁷ (Alter, 1982). Söz konusu varsayımlar soyut prototip eyleyenin (“homoeconomicusun”) otonom -özerk- olduğunu da açık bir biçimde seçim modeli ile ortaya koymaktadır (Nelson, 1999: 285).

Özelde Jevons ve Walras’ın görüşleri genelde ise adam-akım iktisat yaklaşımının kuramsal temelleri ve varsayımları dikkate aldığı anda adam-akım iktisadın öznesi konumunda yer alan “homoeconomicus”un temel karakteristik özellikleri şu biçimde sıralanabilir: rasyonel, bencil, seçimlerinde her zaman tutarlı, otonom-toplumdan tamamen azade, izole, özerk-, her durumda temel amacı tatminini belirli kısıtlar altında ençoklaştırmak olan ve piyasa dışında var olmayan bir eyleyen. Adam-akım iktisatçılar bu eyleyeni kaçınılmaz bir varsayım olarak sunmakta, iktisadi analizlerinin merkezine bu eyleyeni yerleştirerek ortalama “birey”i bu biçimde kolayca modelleyebildiklerini iddia etmekte ve bu iddiadan hareketle toplulaştırmalar yaparak, bencil, rasyonel, rekabetçi sıfatlarıyla tanımlanan “birey”in ekonomi içindeki konumunu böylece analiz ettiklerini ileri sürmektedirler.

3. Mantar Adamın Hikayesi ya da Toplumsal Cinsiyet Gözlükleriyle Homo-economicus

Adam-akım iktisadın öznesi olan “homo-economicus” aynı zamanda adam-akım iktisadın davranış modelini de ortaya koymaktadır. Modernist bilim anlayışını iktisat disiplini ile uyumlaştırma çabası içinde olan adam-akım iktisadın “bilimsel” yöntemi insan doğasını analiz etmenin önünde önemli bir engel teşkil etmekte, adam-akım iktisat yaklaşımı da bu engeli yöntemi ve modeli ile uyumlu bir soyutlama- “homo-economicus”- ile aşmaktadır (Nelson, 1999: 285). “Rasyonel, otonom-özerk-, kendi çıkarını gözetken, dışsal kısıtlar altında optimizasyonu kıt kaynakları etkin bir biçimde dağıtmaya çalışarak sağlayan, tercih ve seçimlerinde birbirinden bağımsız iktisadi bireyler” (Serdaroğlu, 2010: 14) olarak nitelenen “homo-economicus”, aynı zamanda “kıtlık, bencillik ve rekabet” kavramları üzerine inşa edilen adam-akım iktisadın modelinin de baş aktörüdür. Bu üç kavram adam-akım iktisadın pek çok kuramına temel teşkil etmekle birlikte adam-akım iktisadın marj dışına ittiği iktisat yaklaşımları tarafından ve hatta kendi içinden oldukça kısıtlı ve soyut bir dünya ve eyleyen

⁷ Hatta sırf bu tutarlılık, geçişlilik ve rasyonelliğin sağlanabilmesi için aynı anda tüm değişkenlerin değişmediği örneğin bir malın talebi belirlenirken talebi etkileyen diğer tüm değişkenler sabit tutularak yalnızca talep edilen malın fiyatındaki değişimlerin etkili olduğu biçiminde analizler yapılarak, latince karşılığı “ceteris paribus” olan diğer tüm değişkenler sabit kabul edildiğinde biçiminde ifade edilen varsayım yapılmaktadır.

(birey) tahayyül kurguladığı gerekçesiyle eleştirilere tabi tutulmaktadır. Eleştirilerin büyük bir bölümü “homoeconomicus” prototip eyleyeninin tek boyutlu kurgusuna yöneliktir (Liebenstien, 1976; Meek, 1991). “Homoeconomicusun” sadece bencilik nitelemesi ile kurgulanması, gerçek yaşamda insanların bencil olmayan (diğergâm) davranışlar da sergilemesi gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Ayrıca “homoeconomicus”un toplumsal yaşamdan tamamen izole bir soyutlama olması da Robinson Cruose alegorisi⁸ ile betimlenerek eleştirilmektedir (Samson, 1995; Grapard, 1995). Oysa gerçek yaşamda insanın düşünceleri, duyguları ve eylemleri başka insanların düşünceleri, duyguları ve eylemleri ile karşılıklı etkileşim halindedir. Bu nedenle de günlük yaşamda insanlar iktisadi seçimler yaparken dahi “homoeconomicus” gibi bağımsız karar alma yetisine sahip değildirler (Oakley, 1994: 178).

“Homoeconomicus”un eleştirilere tabi tutulan bir diğer olmazsa olmaz, kısıtlayıcı, karakteristik özelliği ise rasyonelliktir. Adam-akım iktisadın eyleyeninin her zaman kendi tatmin düzeyini en üst seviyeye çıkaracak eylemleri tercih edecek kadar kusursuz rasyonaliteye sahip oluşu, insanın bilişsel süreçleri çerçevesinde psikoloji disiplininin de yararlanılarak gerçekçi bulunmamaktadır. Örneğin iktisat ve psikolojinin kesişim noktasında vücut bulan davranışsal iktisada göre, adam-akım iktisadın analiz araçlarından biri olan rasyonalite, insanların bilişsel kabiliyetleri sınırlı olduğu için gerçekçi bir varsayım değildir (Kahneman ve Tversky, 1979; Simon, 1959; Thaler, 1980; Tversky ve Kahneman,1974; Tversky ve Kahneman, 1986; Kırmızıaltın, 2018).

“Homoeconomicus”a bahşedilen rasyonalitenin günlük yaşamdaki imkânsızlığını Yılmaz (2006) bir hikâye aracılığı ile karikatürize etmektedir:

⁸ Orijinal adı “Robinson Crusoe’nun Yaşamı ve Şaşırtıcı Maceraları (*The life and strange surprising adventures of Robinson Crusoe*)” olan Daniel Defoe tarafından 1719 yılında yazılan kitabın baş kahramanı Robinson Crusoe adam-akım iktisadın öznesi konumunda yer alan “homoeconomicus” a ilham veren kaynaklardan biri olarak değerlendirilebilir. 28 yıl boyunca ıssız bir adada tek başına yaşayan Crusoe ve bu 28 yılın son üç yılında kendisine arkadaşlık eden Cuma’nın hikayesinin anlatıldığı bu roman özellikle “homoeconomicus” un bencil doğası ve ütopyik piyasa evrenindeki hayatta kalma mücadelesi açısından oldukça önemli bir çıkış noktadır. Robinson Crusoe ve adam-akım iktisadın öznesi “homoeconomicus” un arasında kurulan bağlantılar için ayrıca bkz.; Hewitson, 1994; Söllner, 2016; Grapard & Hewitson, 2012.

“Bay X, yüzünü yıkarken sabun kullanmaz. Nedeni basit: Yüzüne harcayacağı bir birimlik sabunun marjinal faydası, erken kirlenmeye uğrayacak havlulara harcanan bir birimlik sabunun marjinal faydasından düşüktür. Gerçekten, havlunun yanı sıra kirlilerin de yıkanabilirliğine karşılık, yüz yıkarken aynı anda mendil veya ayak yıkamanın olanaksızlığını düşünecek olursak Bay X’e katılmamak olmaz. Bay X dişlerini de macunsuz fırçalar. Çünkü bir ömür boyu diş macununa yatıracağı para, dişlerinin amortismanı için gereken parayı geçmektedir. Bu nedenle yalnızca suda ıslattığı bir diş fırçası ile dişlerini ovuşturur. Bu, yüzüne bir parça aklık katmak için yaptığı göstermelik bir iştir. Eh her insanda olur o kadar bir fiyaka...”

“Homoeconomicus”un gerçek yaşamdan soyut, belli kısıtlar altında tatmini en çoklaştırma güdüsü ile gerçekleştirdiği ve yukarıdaki alıntıda karikatürize edilen tüm faaliyetler, adam-akım iktisadın bilimsel yöntemine (pozitivizm) ve konusuna (piyasa ile sınırlı üretim-tüketim) uygun olarak kurguladığı eyleyeninin ütopyik/distopik günlük yaşamından bir kesit sunmaktadır. Adam-akım iktisadın eyleyeni (dolayısıyla da davranış modeli) yukarıda da sözü edilen soyut kurgusu gerekçesiyle daha önce de değinildiği üzere pek çok farklı vurgu ile eleştirilere tabi tutulmaktadır. Tüm bu eleştirilere karşın, adam-akım iktisat yaklaşımının taraflar topluluğunun büyük bir çoğunluğu, “*homoeconomicus*’a bahşedilen iktidarın kolay kolay onun elinden alınamayacağına, bu prototip eyleyenin tahtından indirilemeyeceğine, bu en sevdikleri türün ne olursa olsun hayatta kalacağına dair en ufak bir şüphe içinde dahi değildirler” (Perskey, 1995: 221).

Yukarıda sıralanan eleştirilerin büyük bir bölümü “*homoeconomicus*”un günlük yaşamda karşılaşılan insandan oldukça farklı bir soyutlama olduğu üzerine kuruludur. Adam-akım iktisadın ortalama insanı modelleme iddiasıyla ortaya attığı bu eyleyenin söz konusu iddiayı gerçekleştirmek için uygun bir analiz birimi olmadığı argümanı da bu çerçevede ortaya konulmaktadır. Adam-akım iktisadın öznesi olan “*homoeconomicus*”u toplumsal cinsiyet gözlükleriyle irdelenmesi ise, bir başka ifadeyle yukarıda sıralanan eleştirilerin dayanak noktalarının feminist iktisat perspektifiyle deşifre edilmesi, “*homoeconomicus*” soyutlamasının iktisadi analizler yapılabilmesi için kaçınılmaz bir zorunluluk değil, bilinçli bir tercih olduğunu ortaya koyacaktır.

Diğer disiplinlere kıyasla gecikmeli de olsa toplumsal disiplinlerin kraliçesi olarak nitelenen iktisat disiplininde de kendine yer bulmaya başlayan toplumsal cinsiyet temelli analizler⁹,

⁹ Siyaset, sosyoloji, antropoloji ve tarih gibi disiplinlerde, toplumsal cinsiyet temelli analizler ve dolayısıyla kadın bakış açısı 70’li yıllarda feminist hareketlerin de etkisiyle tartışılabilir hale gelirken; iktisat disiplininde ise

hem iktisat disiplininin hem de disiplinin öznesi konumuna yerleştirilen “*homoeconomicus*”un eril toplumsal cinsiyetçi yanlılıklarını ortaya koyabilmek açısından, disiplinin temel varsayımlarının dayanaklarını deşifre etmek için oldukça yaralı bir araç sunmaktadırlar. Bu analizler sayesinde adam-akım iktisadın kuramsal arka planı için temel dayanak teşkil ettiği ve yöntemsel açıdan da gerekli olduğu savunulan, “*homoeconomicus*”a neredeyse bir iktidar bahşeden söz konusu varsayımların, her ne kadar yerleşik, genel, evrensel olduğu iddia edilse de kültür ve toplumsal cinsiyet yüklü -hatta kimi durumlarda son derece ötekileştirici- olduğu deşifre edilebilmektedir (Nelson, 1999: 286). Diğer bir ifadeyle “*homoeconomicus*”a toplumsal cinsiyet gözlükleriyle bakmak, bencillik, özerklik ve rasyonellik gibi bu eyleyene kimlik kazandıran nitelikleri irdelemek ve bu niteliklerin arka planındaki eril yanlılıkları su yüzüne çıkarmak demektir. Toplumsal cinsiyet gözlüğü ile bakmak aynı zamanda bilimin toplumsal yapılandırılışı, iktisadın toplumsal yapılandırılışı ve cinsiyetin toplumsal yapılandırılışı arasındaki paralellikleri seçebilecek bir farkındalıkla bakabilmek anlamına da gelecektir. Zira bilimin /bilimsel bilginin aksiyoma dayalı, indirgemeci (prototip eyleyen “*homoeconomicus*”un eylemleri) yöntemler kullanılarak üretilmesi gerekliliği argümanı ile toplumsal cinsiyet ve değerlere ilişkin bilişsel ve kültürel anlayışlar arasında büyük ölçüde karşıtlıklar söz konusudur (Nelson, 1999: 287).

Söz konusu karşıtlıkların temeli daha önce modernist bilimin inşasında da büyük rolü olduğu belirtilen “Kartezyen İkicilikler” anlayışına dayanmaktadır. Bu bağlamda Kartezyen ikiciliklerin mimarı Descartes, akli bedene üstün kılarak, rasyonalite ve nesnellik aracılığı ile bilgeliğin ve evrensel bilginin kaynağına ulaşmayı hedeflemektedir. Descartes’ a göre beden ise öznel duyguları ve yanlış anlaşılabilir şüphesini içinde barındığı için sınırları açığa çıkarmak adına kolaylıkla manipüle edilebilen bir yapıdadır (Keller ve Grontkowski, 1996). Descartes’ın ikicilikleri temelinde inşa ettiği bilim anlayışı nicel yöntemleri ve matematiksel mantığı ideal, nesnel ve güvenilir; nitel yöntemleri ise durum odaklı ve öznel olarak nitelenmekte ve ikincilleştirmektedir. Bunun yanı sıra Descartes’ın akıl/beden, mantık/duygu, nesnel/öznel, evrensel/yerel, muteber/yanlış anlaşılmaya müsait, nicel/nitel biçimindeki ikiciliklerinde (Jennings, 1999: 143-144) birinciler ile ikinciler arasında asimetric (hiyerarşik) bir ilişki söz konusudur. Birinciler, ikincileri kuşatan ve açıklayan konumundayken, aynı

ancak 90’lı yıllarda, feminizm ve iktisat sözcüklerinin bir arada telaffuz edilmesiyle literatürde kendine yer bulabilen feminist iktisat yaklaşımlarıyla birlikte adından söz ettirir hale gelmiştir (Strober, 1994; Işık, 2020: 152).

durum tam tersi yönde mümkün değildir. Bu nedenle de birinciler (akıl, mantık, nesnel, evrensel, muteber, nicel-ki bu özellikler aynı zamanda “*homoeconomicus*”un davranış modeline de temel teşkil etmektedir-) aşkın ve evrensel, ikinciler (beden, duygu, öznel, yerel, yanlış anlaşılmaya müsait, nitel) ise sınırlı ve tartışılabilir olarak görülmektedir (Bordo, 1987). Böylece Kartezyen ikicilikler üzerine inşa edilen, rasyonalite temelli, rasyonel eyleme dayalı, rasyonel inanışlarla şekillenen modern bilim, öznelikten arındırılmış, duygulara yer vermeyen bu nedenle de insan davranışının öznel yönlerini bilimsel olarak araştırma ihtiyacı hissetmeyen bir görünüm kazanmaktadır (Jennings, 1999: 144).

Kartezyen ikicilikler ayrıca kendi çıkarını düşünme ve bağımsız hareket etme biçiminde özetlenen davranış motivasyonları ile de yakından ilişkilidir. Özellikle de on yedinci yüzyılda Lock’un toplum anlayışı çerçevesinde geliştirilen bireysellik, kamusal alanda aktif olarak rol oynayabilecek eyleyene biçilmiş önemli bir kategorik kimliktir. Kamusal alan ve özel alan ayrımı da bu sayede inşa edilmiş; toplum ve toplumsal kurumların sınırı da böylece kamusal alan/ özel alan ikiciliği çerçevesinde çizilmiş olmaktadır. Kamusal alanda gerçekleştirilen faaliyetler ile özel alanda gerçekleştirilen faaliyetler de bu temelde piyasa (“*homoeconomicus*”un faaliyet alanı) /aile ikiciliğini oluşturmaktadır (Pateman, 1989).

Kartezyen ikicilikler bilimin/bilimsel bilginin ve kamusal alanın sınırlarını belirlerken, örtük bir biçimde toplumsal cinsiyete ilişkin yerleşik normların şekillenmesi ve yeniden üretilmesine de zemin hazırlamaktadır. Başka bir ifadeyle, Kartezyen ikicilikler toplumsal cinsiyet farkındalığı ile ele alındığında, söz konusu ikiciliklerin aynı zamanda toplumsal cinsiyet normlarını da inşa ettiğini deşifre etmek mümkündür.

Şöyle ki, bilimin/bilimsel bilginin söz konusu ikicilikler üzerine inşa edilmiş kurgusu, aynı zamanda birinci kategorileri evrensel, nesnel ve dolayısıyla normal, ikinci kategorileri ise yerel, öznel ve dolayısıyla da normal dışı -anormal, sapma- olarak sınıflandırmaktadır. Bilimin/ bilimsel bilginin diğer tüm bilme biçimlerine (pozitivist bir anlayışı benimseyerek) üstün kılınışını toplumsal cinsiyet perspektifi ile sorgulayan feminist felsefeciler, bilimin yapılandırılışında hâkim olan söz konusu ikiciliklerin ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde son derece yerleşik kültür ile bağlantılı, toplumsal normlar çerçevesinde inşa edilmiş ve bu nedenle de yanlı ve ötekileştirici olduğunu gözler önüne sermektedirler. Örneğin Harding (1986) modern bilim anlayışının, özellikle de nicel

yöntemler ve deneye dayalı bilme biçimlerini evrenselleştirerek ve daha durum odaklı, günlük yaşamın gözlemlenmesine ve deneyimlenmesine dayalı bilme biçimlerini bilim sınırları dışında bırakarak, kadını ve kadına özgü bilme biçimlerini bilim dışı ilan ettiğini, böylece kadını özne değil, nesne olarak konumlandığını ifade etmektedir. Feminist felsefeciler, sözü edilen Kartezyen ikiciliklerin aslında örtük bir biçimde eril (erkeği tanımlayan) / dişil (kadını tanımlayan) karşıtlığını içerdiğini iddia etmekte ve bu iddialarını toplumsal cinsiyetin eril ve dişil özelliklerinin inşasına ilişkin paralelliklere işaret ederek ortaya koymaktadırlar (Jennings, 1999: 145). Bu bağlamda erkek evrensel, ideal olarak kodlanırken, kadın ise yerel, kısıtlı ve öznel olarak konumlandırılmakta ve bilgi üretim sürecindeki rolü de böylece ikincilleştirilmekte ve adeta yok sayılmaktadır. (Harding, 1993).

Söz konusu örtük belirlenim kamusal alan/özel alan ikiciliğinde de kendini göstermektedir. Şöyle ki, kamusal alan / özel alan ikiciliğinde özel alan aile ile ilişkili kabul edilirken, kamusal alan piyasa, üretim ve toplumsal kurumlar ile özdeşleştirilmektedir. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde ise kadın ve erkeğin alanları daha belirgin bir biçimde ayrılmıştır. Endüstrileşme ile “üretken emek” alanında erkeğin kontrolü sermaye sahibine kayarken, ev içinde “üretken olmayan” olarak addedilen ücretsiz emek alanında erkeğin kontrolü artmıştır (Folbre, 1991). Böylece endüstrileşmenin de etkisiyle hem toplumsal hem de ekonomik hayata ilişkin yeni ikilikler söz konusu olmaya başlamıştır: kamusal alan/özel alan, piyasa/aile, erkek/kadın, üretim/yeniden üretim, para/aşk, özerklik/bağımlılık, maddi/manevi, para ile yapılan alışveriş/hayır işi (Jennings, 1999: 146-147).

Yukarıda sıralanan ikicilikleri toplumsal cinsiyet ve kültürel değerler temelinde irdelendiğinde, erkeğin kadından, eril faaliyet alanının (bilim, piyasa) dişil faaliyet alanından (ev içi faaliyetler, aile bireylerinin bakımı), eril değerlerin (rasyonellik, nesnellik) dişil değerlerden (duygusallık, öznellik) üstün kabul edildiği görülmektedir (Harding, 1986).

Bu bağlamda adam-akım iktisadın eyleyeni “*homoeconomicus*”un arka planında yer alan temel varsayımların da eril değerler ve erkeğe özgü faaliyet alanları ile yakından ilişkili olduğu ve böylece “*homoeconomicus*”un eril toplumsal cinsiyetçi ve yanlı bir temsil sunduğu da gönül rahatlığı ile ifade edilebilir. Şöyle ki, “*homoeconomicus*”un arka planındaki bencillik, rasyonellik ve özerklik açıkça eril değerler olarak kodlanan ve Kartezyen ikiciliklerde merkezi olarak konumlandırılan niteliklerdir. Bu merkezi niteliklerin karşıtları

ise diğergâmlık, duygusallık ve toplum ile etkileşim halinde olmak olarak sıralanabilir. Karşıt olarak sunulan nitelikler de yine söz konusu ikicilikler bağlamında dişil değerler ile özdeşleştirilmektedir.

Feminist iktisatçıların çoğu dünyayı ikiye ayırma biçiminde de ifade edilebilecek olan Kartezyen ikiciliklere karşıdır. İnsanlar aynı anda bencil ve diğergâm, rasyonel ve duygusal, özerk ve toplum ile etkileşim içinde olabilirler. Nelson (1996: 70)’a göre bencillik/diğergâmlık ikiliği sorumluluk ya da bağımlılık ile motive edilen kişilerarası etkileşim tartışmasını da engellemektedir. Bu ikicilikler farklı vurgularla pek çok feminist araştırmacı tarafından ele alınmakta; hem adam-akım iktisadın hem de eyleyeninin eril toplumsal cinsiyetçi kurgusunu deşifre etmek için kullanılmaktadır.

“Homoeconomicus”un bencillik ile özdeşleşen davranış modeli, Folbre ve Hartman (1988) tarafından, eril bir yapı olarak nitelenen piyasada erkeğin kendi çıkarını düşündüğü, dişil olarak nitelenen ev içinde ise hem erkeğin hem de kadının diğergâm davranışlar sergilediği argümanı üzerinden karşılaştırmalı bir biçimde eleştirilmektedir. Piyasada rekabet söz konusu olduğu için bencil davranışlar sergilemek normleştirilirken, ev içinde ise iş bölümümü olduğu gerekçesiyle diğergâm davranışların söz konusu olması toplumsal cinsiyet normları uyarınca anormal görülmemektedir. Ev içindeki hiyerarşide erkek egemen konumda yer aldığı için iş bölümümünü kolaylıkla kendi lehine çevirebilmekte ve dolayısıyla diğergâm davranış sergilemesi gerek taraf kadın olmaktadır. Böylece aynı zamanda erkeğin yeri piyasa/kamusal alan, kadının yeri ise ev içi/özel alan olarak tayin edilmektedir. “Homoeconomicus”un bencillik varsayımı ile kurgulanması da bu nedenle tesadüfi değildir. Bencillik ile kolaylıkla özdeşleştirilen erkek, bu niteliği sayesinde kamusal alanda varlık gösterebilmek için vize alabilirken, diğergâm kadın ise toplumsal cinsiyetçi normlarla da uyumlu bir biçimde ev içinde faaliyet göstermek durumunda bırakılmaktadır. Ayrıca Folbre ve Hartman’a göre Marxist ve neo-klasik iktisat yaklaşımları ev içi iş bölümümü, hem kadın ve erkek arasındaki çatışmayı gizlemek hem de kadınların iktisadi olarak dezavantajlı konumlarını rasyonalize etmek için kullanmaktadırlar (1988: 193-194).

Folbre (1994) ve Nelson (1996) ise çalışmalarında “homoeconomicus”la özdeşleştirilen bir başka kavram olan rasyonalite kavramının toplumsal cinsiyet yüklü arka planını deşifre etmeye çalışmışlardır. Folbre (1994)’ e göre geleneksel iktisatçıların bakış açısına göre dahi,

insanlar kusursuz rasyonel değildir, akıl yürütme aracılığı ile rasyonel karar alma imkânına sahip olurlar. Kusursuz rasyonellik ancak insan dışı bir varlığa, bir makinaya özgü olabilir. Bununla birlikte rasyonel davranış yerleşik kültürel anlayışlar temelinde eril bir nitelik taşıdığı için, insandan çok makinaya benzeyen “*homoeconomicus*”un toplumsal cinsiyetinin de eril olduğu sonucuna ulaşılabilir. Nelson (1996)’ a göre ise rasyonalite adam-akım iktisatçılar tarafından oldukça dar bir kapsamda ele alınmaktadır. Oysa rasyonalite, kişinin konumu, durumu ve deneyimleri de göz önüne alınarak değerlendirildiğinde eril toplumsal cinsiyetçi yapısından arındırılabilir. Rasyonaliteye eril toplumsal cinsiyetçi bir nitelik kazandıran, rasyonel davranışın yalnızca piyasaya özgü koşullara indirgenerek, erkek faaliyetleri ile özdeşleştiriliyor oluşudur. Dahası eril benlik rasyonalite ile ilişkilendirilerek gerçek dünya ile bağı da koparılmaktadır. Zira Kartezyen ikicilikler çocukluk, bedensel ihtiyaçlar ve insani bağları eril yanlı anlayışı ile rasyonalitenin dışında konumlandırmakta, böylece hem rasyonalite hem de eril benlik günlük yaşam pratiklerinden de dışlanmaktadır (Nelson, 1993: 26). Böylelikle adam-akım iktisadın eyleyenine ilişkin varsayımlarının yalnızca kadını ve kadın deneyimlerini dışarıda bırakan önyargılarla kuşatılmış değil, aynı zamanda günlük yaşamı açıklamaya engel olan çok sayıda sınırlamayı da içerdiği deşifre edilmiş olmaktadır (Bergman’dan aktaran Serdaroğlu, 2010: 105).

England (1993) ise bencillik, zevk ve tercihlerin dışsal olması ve kişiler arası tatmin düzeyi karşılaştırması yapılmasının imkânsızlığı argümanları ile “*homoeconomicus*” ile özdeşleştirilen özerk birey anlayışını eleştirmektedir. England’a göre “*homoeconomicus*” prototip eyleyeni tercihleri tam olarak belirginleşmiş, gelişimini tam olarak tamamlamış olarak varsaymaktadır. Bu varsayımlar da “*homoeconomicus*”u günlük yaşamda karşılaşılan insandan ayırıştırıran ve onun soyut kimliğini bir kez daha vurgulayan varsayımlardır. Nelson (1999) da benzer biçimde “özerk birey” anlayışını eleştirerek adam-akım iktisadın soyut eyleyeni “*homoeconomicus*”u mantar adam alegorisi ile ele almaktadır: “... *Thomas Hobbes’un da dediği gibi, öyle bir insan düşünün ki birdenbire yerden fıskırmış, tıpkı bir mantar gibi. Hiç kimseyle etkileşim kurmadan birden olgunluğa erişmiş...*”.

İşte “*Homoeconomicus*” da tıpkı bu yaratık gibi vahşi bireyciliğin kişileşmiş halidir... “*Homoeconomicus*” prototipi iktisadi modelin temsilcisidir. Tam olarak biçimlenmiş, olgunluğa erişmiş, ne istediğini tam olarak bilen, tamamen aktif ve kendi kendine yeten...

Çocukluğu, ya da yaşlılığı olmayan. Kimseye bağımlılığı da olmayan. Kendinden başka hiç kimseye karşı hiçbir sorumluluk duymayan. İçinde yaşadığı ortamdaki etkilenmeyen, onu yalnızca pasif bir kısıt olarak gören. Toplumdan hiç etkilenmeden eylemde bulunabilen. Tek etkileşim alanı idealize piyasa olan. Bu alanda ise yalnızca fiyatlar aracılığı ile etkileşim kuran. Doğa ve toplumdan tamamen bağımsız bireysellik (tek kişilik) piyesinin kaçınılmaz başrolü. Ancak gerçek yaşamda bu tek kişilik piyesteki gibi insanlar topraktan fıskırmazlar, kadınlar tarafından doğurulur, bakıma ihtiyaçları olduğu dönemde bu bakım yine kadınlar tarafından sağlanır. Aile içinde ve diğer toplumsal gruplarda başka insanlarla etkileşim kurar, sosyalleşir. Yaşamını sürdürebilmek için beslenmesi ve barınması gerekir. İnsan yaşamının doğal ve belki de doğal olduğu için önemsiz görünen yanları çok da tesadüfi olamayacak biçimde kadın emeği ile ilişkilidir (Nelson, 1999: 287).

Adam-akım iktisat feminist iktisadın “*homoeconomicus*”a yönelttiği eleştirilere cevaben, “*homoeconomicus*”un zaten gerçekçi olması gerekmediği, onun bir soyutlama olduğu ve bu nedenle de bir insan benliği olarak yeterliliğine yönelik eleştirilerin kapsam dışında olduğunu ileri sürebilir. Ancak böylesi bir argüman adam-akım iktisadın genelleme yapma iddiasına zarar verecektir (Perskey, 1995: 230). Bu cevap aynı zamanda iktisadın bir bilim olabilmesi için soyutlama ve tümünden gelim yöntemi ile ilerlemesi gerektiğini ve adam-akım iktisadın yönteminin bir seçimden ziyade bir dayatma olduğunu örtük bir biçimde varsaymaktadır (Nelson, 1993).

Bu nedenle de “*homoeconomicus*” soyut prototip eyleyeni kaçınılmaz bir varsayım değil, bilinçli bir tercihtir. Bu tercih, açık bir biçimde adam-akım iktisadın eril toplumsal cinsiyetçi bir kurgu ile merkezine aldığı eyleyenin günlük yaşamla bağdaşmayacak derecede soyut olmasına karşın, piyasayla özdeşleştirilen ve erkeklere özgü olarak atfedilen faaliyetlerini genelleştirerek, bu genelleme dışında kalan tüm eylemleri ve eyleyenleri ötekileştirerek analiz dışı, istisna ya da sapma olarak nitelenmesine temel hazırlamaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada adam-akım iktisadın davranış modelini de şekillendiren, öznesi konumunda yer alan prototip eyleyenin (“*homoeconomicusun*”) eril toplumsal cinsiyetçi kurgusu feminist iktisat perspektifiyle deşifre edilmeye çalışılmıştır. Böylece adam-akım iktisadın yöntemi,

konusu, davranış modeli ile inşa edilen eyleyeninin ne denli eril cinsiyetçi bir anlayışın ürünü olduğu da ortaya konulmuştur. Adam-akım iktisat disiplini kuşatan eril toplumsal cinsiyetçi anlayış, iktisat disiplinine aşılması güç sınırlar çizmekte, marj dışına ittiği tüm ötekileştirilenlerin deneyimlerini ise yine bu anlayış ile iktisadi olmadığı gerekçesiyle inceleme konularının dışında bırakmaktadır. Öyleyse adam-akım iktisadın özne olarak konumlandığı “*homoeconomicus*” -ve “*homoeconomicus*”un kuramsal dayanakları- iktisat disiplininin kullandığı yöntem ve inceleme konuları da dahil olmak üzere bir bütün olarak nasıl eril toplumsal cinsiyetçi bir bakış ile inşa edildiğinin de bir temsili olarak değerlendirilebilir.

Şöyle ki, adam-akım iktisat, Kartezyen ikiciliklere dayanan yöntemi ile bilimsel bilgiyi diğer bilme biçimlerinden üstün olarak konumlandırarak, bilimsel bilginin niteliklerini de genel, evrensel, rasyonel ve nesnel olarak sıralamakta, katı istatistiki yöntemler ile toplanan verilerin ekonometri ile analizi iktisadın yöntemsel sınırlarını belirlemektedir. Kartezyen ikiciliklerin eril toplumsal cinsiyetçi yapısı ile adam-akım iktisat “sert bilim”¹⁰ olarak önemli bir statü kazandırılırken, kadın deneyimlerinin -dişil olarak nitelenen- hikâye anlatımı ya da günlük olay örnekleri ile aktarıldığı çalışmalar yeterince “sert” olmadıkları gerekçesiyle iktisadın yöntemsel sınırları dışında bırakılmaktadır (Serdaroğlu, 2010: 94-95). Toplumsal cinsiyet analizlerinin iktisat disiplini ile buluşması -feminist iktisat yaklaşımları- ile bilimsel yöntemin sınırları nedeniyle reddedilen sezgiyi de içeren akıl yürütme gibi yöntemlerin yeterince bilimsel olmadıkları için değil, daha ziyade dişil değerlerle özdeşleşen yöntemler oldukları için dışarıda bırakıldıkları fark edilmektedir. Bu farkındalık aynı zamanda bilginin kaynağına ilişkin tercihlerin de kişilerin cinsiyet, ırk, etnik köken, sınıf ve kültür gibi konularıyla belirlenen değer yargılarınca şekillendiği argümanını da doğrulamaktadır. Bu nedenle iktisadi bilginin de onu üretenin yaşam deneyimleriyle bağlantılı, durum odaklı ve kısmi olduğunu ifade etmek mümkün olmaktadır. Toplumsal cinsiyet gözlükleriyle adam-akım iktisada ve “*homoeconomicus*”a eleştirel bir okuma ile yaklaşıldığında tüm bilme biçimlerinin hiçbir

¹⁰ Böylece nesnel ve bilimsel olma iddiasında olan iktisat, nesnellik ve bilimsellik kavramlarının eril toplumsal cinsiyetçi inşasına uyumlu bir biçimde bir sıfat daha kazanmaktadır: “sert bilim”. Günlük yaşamda kullanılan dil ile de örtüşecek biçimde “nesnel bilimler” diğer bilme biçimlerinin “yumuşak”-dişil, edilgen- doğasına bir karşıtlık teşkil etmesi için “sert bilimler” olarak da isimlendirilmektedirler. Yine yaygın olan bir başka inanca göre gerçekler sert, duygular ise yumuşak olarak nitelenmektedir. Böylece dişilleştirme duygusallaştırma ile bağlantılı olacak biçimde kullanılmakta (Keller, 2007: 103), dişilleştirmeye ve duygusallaştırmaya yer vermeyen adam-akım iktisat da “sert bilim” olarak anılmaktadır.

hiyerarşik sıralamaya tabi tutulmaksızın iktisadın bilgi tablosuna dahil edilmesi gerektiği ortaya konulabilmektedir (Ferber ve Nelson, 1993: 13).

Benzer bir biçimde adam-akım iktisadın konusu da piyasa ile sınırlanan üretim ve tüketim ilişkilerine odaklanarak, analizler de soyut bir ortam olarak kurgulanan piyasa ile sınırlı olarak gerçekleştirilmektedir. Bu durumda piyasada değişime tabi olmayan tüm iktisadi faaliyetler (gönüllü kuruluşlarca gerçekleştirilen üretim faaliyetleri, toplumsal cinsiyetçi rol ve görev dağılımı uyarınca kadınlara yüklenen çocuk bakımı, hasta ve yaşlıların bakımı ev içi işler, öztüketim için gerçekleşen küçük ölçekli üretim gibi faaliyetler) iktisadın konusu temelinde çizilen sınırların (marjların) dışına itilmektedir. Böylece iktisadın konusu eril faaliyetler olarak da nitelenebilen piyasa ilişkilerini konu alan (kamusal alanda) faaliyetler ile sınırlanarak, ekonominin geri kalanı -özellikle de dışıl olarak addedilen özel alanda gerçekleştirilen faaliyetler- göz ardı edilmektedir (Serdaroğlu, 2010: 97-98). Piyasa dışında gerçekleşen üretim faaliyetlerinin çoğu kadın emeğine ilişkin faaliyetlerdir. Kadının ev içi emeği, görünmeyen emek, bakım emeği ve duygusal emek gibi çeşitli sınıflandırmalar ile ilgili feminist iktisat literatüründe yer alan bu emek biçimleri adam-akım iktisadın piyasa temelli kurgusu nedeniyle yok sayılmakta, görünmez addedilmektedir (Işık, 2020: 193-209). Böylece adam-akım iktisadın konusunun da -toplumsal cinsiyet gözlükleriyle değerlendirildiğinde- son derece eril merkezli bir inşa olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Böylesi eril merkezli bir yöntem anlayışı ile sınırlanan ve konusu da piyasa merkezli eril faaliyetler ile çerçeveselenen adam-akım iktisadın davranış modelini şekillendiren eyleyen kurgusunun da (“*homoeconomicus*”un) eril merkezli, eril toplumsal cinsiyet anlayışlarınınca erile atfedilen özellikleri taşıyan bir inşa olması çok da şaşırtıcı görünmemektedir. “*Homoeconomicus*” ve dolayısıyla adam-akım iktisat toplumsal cinsiyet perspektifiyle eleştirel bir okumaya tabi tutulduğunda, yukarıda da sıralandığı üzere, yönteminin, konusunun ve son olarak da bu çalışmanın odağında olan davranış modelini şekillendiren öznesinin -disiplinin inşasında rol alan ve sınırlarının çizilmesinde de etkili olan kuramcılarının- eril toplumsal cinsiyetçi bakış açılarının ürünü olduğu deşifre edilebilmektedir.

Kadınların ve diğer tüm ötekileştirilenlerin bakış açılarını iktisat disiplinine dahil etmeyi amaçlayan feminist iktisadın önerisi ise tüm eril toplumsal cinsiyetçi yapıları alaşağı ederek,

Işık, E., (2022). Adam-Akım İktisadın Öznesi “Homoeconomicus”u Toplumsal Cinsiyet Gözlüğü ile Okumak.

Politik Ekonomik Kuram, 6(2), 396-421.

Doi:10.30586/pek.1117096

---

onların yerine dişillerini geçirecek ya da adam-akım iktisadın öznesi “*homoeconomicus*”un yerine geçecek başka bir eyleyen prototipi kurgulamak değildir (Nelson, 1999: 288). Feminist iktisat, toplumsal cinsiyet ve kadın emeği gibi konuları odağına alarak; araştırmaların öznelere ile nesnelere arasındaki kopukluklar, yöntemin araştırmacıları üzerindeki bağlayıcı rolü gibi konulara eleştirel yaklaşarak, kadınların ve tüm dezavantajlı grupların toplum içindeki konumlarını iyileştirecek politikalar üretmeyi amaçlamaktadır. Bu sayede piyasa sınırlarını aşan, toplumsal yaşamı ve toplumsal yaşama ilişkin değerleri de analizine dahil edebilen, özne-nesne ayrımını ve hiyerarşisini aşarak eyleyenlerinin günlük yaşam deneyimlerine de yer veren bir iktisadın kapılarını aralamak mümkün olabilecektir (Agenjo-Calderón ve Gálvez-Muñoz, 2019: 161-162). Durum odaklı, tüm farklı deneyimleri ve faaliyetleri kapsamına alan ve tüm kesimlerin yaşamlarını iyileştirmeyi amaçlayan bir iktisat anlayışı söz konusu olduğunda, artık eyleyene ilişkin sınırlandırıcı varsayımlar da kendiliğinden yapısızlaşacak, böylece güç ve iktidar ilişkileri vasıtasıyla nesne konumuna itilenler - ötekileştirilenler- de özne-nesne ayrımının sınırlarını aşarak iktisadın eyleyenleri olarak resmin içinde hak ettikleri yeri alabileceklerdir.

Kaynakça

- Agenjo-Calderón, A., & Gálvez-Muñoz, L. (2019). Feminist economics: Theoretical and political dimensions. *American Journal of Economics and Sociology*, 78(1), 137-166.
- Aksoy, N. ve Aksoy, B. (1992). “İki Aydınlanma”, *Birikim*, sayı 3, s.58-61, Ocak.
- Alter, M. (1982). Carl Menger and ‘homo oeconomicus’: Some thoughts on Austrian theory and methodology. *Journal of Economic Issues*. 16(1), 149-160.
- Beed, C. (1991). Philosophy of Science and Contemporary Economics: an overview. *Journal of Post Keynesian Economics*, Yaz. s.459-489.
- Bergmann, B. R. (1990). Feminism and Economics. *Women's Studies Quarterly* 18, no. 3: 68-74.
- Bordo, S. (1987). *The flight to objectivity: Essays on Cartesianism and culture*. Suny Press.
- Cremaschi, S. (2012). Review: A History of Homoeconomicus, *History of Economic Ideas*, 20(3), 172-75.
- Çelebi, İ. (2019). Yeni Kurumsal İktisat Neoklasik Kurumsal İktisat mı? Kurumsal İktisat Perspektifiyle Yeni Kurumsal İktisat Üzerine Bir İrdeleme. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- Davis, J. B. (2012). The homo economicus conception of the individual: An ontological approach. In U. Mäki (Ed.). *Philosophy of economics*. Amsterdam: Elsevier, pp. 459-482.
- Elahi, K. (2014). Behavioral controversy concerning homo economicus: A human perspective. *The Journal of Philosophical Economics*, 7(2), 2-29.
- Elahi, K. (2015). Homo economicus in neoclassical economics: Some conceptual curiosities about behavioural criticisms. *Homo Oeconomicus*, 32(1), 23-51.
- Elster, J. (1989). *The cement of society: A study of social order*. Cambridge University Press: Cambridge.
- England, P. (1993). The separative self: Androcentric bias in neoclassical assumptions. *Readings in economic sociology*, 154.
- Ferber, M. A., & Nelson, J. A. (Eds.). (1993). *Beyond economic man: Feminist theory and economics*. University of Chicago Press.
- Folbre, N. & Hartmann, H. (1988). The Rhetoric of Self-interest: Ideology and Gender in Economic Theory. Klammer, A., McCloskey, D. N. & Solow, R. M. (eds.) *The Consequences of Economic Rhetoric*, 184-203.

Işık, E., (2022). Adam-Akım İktisadın Öznesi “Homoeconomicus”u Toplumsal Cinsiyet Gözlüğü ile Okumak. *Politik Ekonomik Kuram*, 6(2), 396-421.
Doi:10.30586/pek.1117096

- Folbre, N. (1991). The unproductive housewife: Her evolution in nineteenth-century economic thought. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 16(3), 463-484.
- Folbre, N. (1994). *Who pays for the kids?: Gender and the structures of constraint*. Routledge.
- Gintis, H. (2000). Beyond Homo economicus: evidence from experimental economics. *Ecological economics*, 35(3), 311-322.
- Grapard, U. (1995). Robinson Crusoe: The quintessential economic man?. *Feminist economics*, 1(1), 33-52.
- Grapard, U., & Hewitson, G. (Eds.). (2012). *Robinson Crusoe's Economic Man*. Taylor & Francis.
- Güçlü, A., Erkan-Uzun, S. Y., & Ümit Hüsrev (2008). *Felsefe Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Harding, S. (Ed.). (1993). *The "racial" economy of science: Toward a democratic future*. Indiana University Press.
- Harding, S. G. (1986). *The science question in feminism*. Cornell University Press.
- Hewitson, G. (1994). Deconstructing Robinson Crusoe: a feminist interrogation of ‘rational economic man’. *Australian Feminist Studies*, 9(20), 131-149.
- Işık, E. (2020). *Kadın Emeği (Farklı Feminizm ve Feminist İktisat Anlayışları Temelinde Bilgi Kuramsal Bir İrdeleme)*. Yetkin Yayınevi: Ankara.
- Jennings, A. (1999). Dualisms. *The Elgar companion to feminist economics*, Peterson, J. y M. Lewis, (eds.) 142-153.
- Jevons, W. S. (1879). *Logic*, New York: D. Appleton & Co. Publishers.
- Jevons, W. S. (1886). *Letters and Journal of W. Stanley Jevons*, ed. Harriet A. Jevons, London: Macmillan and Co.
- Kahneman, D. Tversky, A. (1979). “Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk” *Econometrica*, vol. 47, no.2, ss. 263-292.
- Keller, E.F. (2007). *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler*. Metis Yayınları: İstanbul.
- Keller, E. F., & Grontkowski, C. R. (1983). The mind’s eye. In *Discovering reality* (pp. 207-224). Springer, Dordrecht.
- Kırmızıaltın, E. (2018). “Davranışsal İktisat”, *İktisat Sosyolojisi* (der. Ahmet Arif Eren ve Eren Kırmızıaltın) içinde, Heretik: Ankara.

Işık, E., (2022). Adam-Akım İktisadın Öznesi “Homoeconomicus”u Toplumsal Cinsiyet Gözlüğü ile Okumak. *Politik Ekonomik Kuram*, 6(2), 396-421.
Doi:10.30586/pek.1117096

- Kurz, H. D. (2018). “Klasik Politik Ekonomi”, İktisat Sosyolojisi (der. Ahmet Arif Eren ve Eren Kırmızıaltın) içinde, Heretik: Ankara.
- Leibenstein, H. (1976). *Beyond Economic Man: A New Foundations For Microeconomics* Harvard University Press.
- Meeks, J. G. T. (Ed.). (1991). *Thoughtful economic man: Essays on rationality, moral rules and benevolence*. Cambridge University Press.
- Nelson, J. (1992). Gender, Metaphor, and the Definition of Economics. *Economics and Philosophy* 8, no. 1: 103-125.
- Nelson, J. (1993). The study of choice or the study of provisioning? Gender and the definition of economics in Marianne Ferber and Julie Nelson (eds.) *Beyond Economic Man.*, Chicago: Chicago University Press. 23-36.
- Nelson, J. (1996). *Feminism, objectivity and economics*. Routledge.
- Nelson, J. (1999). Economic man. Peterson, J. y M. Lewis, (eds). *The Elgar Companion to Feminist Economist*, Edward Elgar, Cheltenham, 284-289.
- O’Boyle, Edward J. “Requiem for Homo Economicus”, *Journal of Markets and Morality*, Volume 10, Number 2, Fall 2007, ss. 321-337.
- Oakley, A. (1994), *Classical Economic Man: Human Agency and Methodolgy in The Political Economy of Adam Smith and J. S. Mill*. Edward Elgar Publishing.
- Pateman, C. (1989). *The disorder of women: Democracy, feminism, and political theory*. Stanford University Press.
- Persky, J. (1995). Retrospectives: The ethology of homo economicus. *Journal of Economic Perspectives*, 9(2), 221-231.
- Pujol, Mi. A. (1992). *Feminism and Anti-Feminism in Early Economic Thought*. Aldershot: Edward Elgar.
- Rankin, D. J. (2011, January). The social side of homo economicus. *Trends in Ecology and Evolution*, 26(1), 1-3.
- Rodriguez-Sickert, C. (2009). Homo economicus. In J. Peil and I. van Stareven(Eds.). *Handbook of economics and ethics*. Cheltenham: Edward Elgar, pp.223-229.
- Samson, M. (1995). Towards a'Friday' model of international trade: A feminist deconstruction of race and gender bias in the Robinson Crusoe trade allegory. *Canadian Journal of Economics*, 143-158.

Işık, E., (2022). Adam-Akım İktisadın Öznesi “Homoeconomicus”u Toplumsal Cinsiyet Gözlüğü ile Okumak.
Politik Ekonomik Kuram, 6(2), 396-421.
Doi:10.30586/pek.1117096

- Seiz, J. (1993). "Feminism and the history of economic thought." *History of Political Economy* 25, no. 1: 185-201.
- Serdaroğlu, U. (2010). “Feminist İktisat’ın Bakışı (Postmodernist mi?)”, Ankara, Efil Yayınevi.
- Simon, H. (1959). “Theories of Decision-Making in Economics and Behavioral Science” *The American Economic Review*, vol. 49, no.3, ss. 253-283.
- Söllner, F. (2016). The use (and abuse) of Robinson Crusoe in neoclassical economics. *History of Political Economy*, 48(1), 35-64.
- Strober, M. (1994) Can Feminist Thought Improve Economics? Rethinking Economics Through a Feminist Lens, *American Economic Review*,84(2):143-147.
- Tesler, P. H. (2009). Good-bye homo economicus: Cognitive dissonance, brain science and highly effective collaborative practice. *Hofstra Law Review*, 38(2), 635-684.
- Thaler, R. (1980). “Toward A Positive Theory of Consumer Choice”, *Journal of Economic Behavior and Organization*, vol.1, no.1, ss. 39-60.
- Tversky, A Kahneman, D. (1986). “Rational Choice and the Framing of Decision” *The Journal of Business*, vol.39, no.4, part.2, ss.251-278.
- Tversky, A. Kahneman, D. (1974). “Judgement Under Uncertainty: Heuristics and Biases” *Science*, vol. 185, no.4157, ss.1124-1131.
- Walker, D. A. (2006). *Walrasian Economics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Walras, L. (1896/2010). *Studies in Social Economics*, çev. Jan van Daal ve Donald Walker, Oxon: Routledge.
- Yılmaz, Ş. (2006). *Homoeconomicus*. Çiçek Yiyen İnek (içinde, der. Şiir Erkök Yılmaz). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Politik Ekonomik Kuram Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Ethics Statement: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, Politik Ekonomik Kuram has no responsibility and all responsibility belongs to the authors of the study.